

27 лютого 2007 року до 120-річчя Леся Курбаса Національна спілка кінематографістів України та Центр кінематографічних студій НаУКМА провели в Будинку кіно круглий стіл «Леся Курбас і кіно». З доповідями виступили: голова Спілки театральних діячів, депутат ВР України Леся Танюк, студентка НаУКМА Ольга Велимчаниця, доктор філософських наук Наталя Чечель, доктор мистецтвознавства Марина Черкашина, головний редактор журналу «Кіно-Театр» Лариса Брюховецька, кінорежисери Сергій Марченко, Олександр Безручко, кінознавець Людмила Пуха, доктор мистецтвознавства, директор Національного центру Леся Курбаса Неллі Корнієнко. Після чого було показано документальні фільми: «Леся Курбас для майбутнього», режисер Леонід Автомонов, «Укркінохроніка», 1988; «Пастка» з циклу «Моя адреса — Соловки», автор сценарію Наталя Кузякіна, режисер Леонід Анічкін, «Київнаукфільм», 1991; «Між двома пострілами», режисер В.Хмельницький, студія «Контакт», 1997; «Леся Курбас» з циклу «Гра долі», режисер Віктор Вітер, студія «Віател», 2006.

ЛЕСЬ КУРБАС І КІНО

Курбас був дійсно дуже «кінематографічним» митцем, незалежно від того, створив би він власне фільми чи ні. Коли його називали «Гріффітом українського кіно», гадаю, йшлося про естетичне використання ним не лише монтажу, не лише екрану — поетики кінематографа. Скажімо, його вистава «Джамі Гігінс» — це зовсім нова семантика кіно. Тоді захопленість фактурою кінематографа позначалась на багатьох виставах — Мейєрхольд застосував екран у «Землі дибом», а Ейзенштайн — ввів короткометражку-пародію на пригодницькі фільми. Вже сам факт введення у тканину вистави екрану вивільнював нову естетичну енергію. Курбас вступає з кінематографом у ширші і ризикованіші стосунки. Усю виставу побудовано за принципом кіномонтажу з використанням естетики експресіонізму німого кіно. Світло працювало за спеціальним сценарієм, використовувались «напливи», «крупні плани», музика була ланцюгом монтажних фрагментів, на які накладались конкретні функціональні шуми (своєрідний музичний конкретизм). У фактуру такої істинно кінематографічної вистави природно увійшло і власне кіно — текст в його семіотичному виправданні. Функції екрану по особливому кодували виставу введенням хроніки початку війни, що зближувало дві реальності — актуально історичну і відображену за-

собами кінохроніки. Але найблисучішим винаходом був окремо знятий фільм з головним героєм вистави — А.Бучмою (його грав ще й Й.Гірняк). «Крупний план» героя, поданий сценою підхоплювався «крупним планом» героя у виставі — і навпаки. Цей хід важко переоцінити... Це було відкриття, як і винахід — за всієї його наївності — сценічного «підсвідомого». І як фрагменти «потoku свідомості», самостійно відкриті Курбасом для сцени одночасно з відкриттям його літературою авангарду («Улліс» Джойса).

Йдеться саме про поетику нового мистецтва, її потенції для інших видів мистецтва, які Курбас відчув одним з перших. І якщо вивчати Курбасів «кінематограф у театрі», ми наблизимось до його кінорежисури безпосередньо в кіно...

Отже, на мою думку, ми зараз наближаємось до стратегічних завдань — як для так званого традиційного, так і пошукового кінознавства. Нові підходи до часу і простору, до поетик суміжних мистецтв, до нового побутування екранної емоції, до понять авторського або артхаузного кіно — можуть надати й нові методи дослідження модерну і авангарду 1920-30-х років. Мені здається, ми переживаємо етап, коли накопичення емпіричного і частково теоретичного матеріалу невдовзі спровокує «вибух» нової якості досліджень.

Неллі Корнієнко

ЛЕСЬ КУРБАС І ЕКСПРЕСІОНІЗМ

«За своїм спрямуванням у мистецтві ми відносимо себе до експресіонізму», — так говорить сам Курбас у своїй промові до постановки «Газу» студією Березиль у квітні 1923 року²(571). Що таке експресіонізм? Що таке експресіонізм у театрі? Що таке експресіонізм у театрі Курбаса? Спробую дати відповіді на ці запитання.

Але перш ніж перейти до характеристики творчості режисера, доцільно було б розглянути ту переломну добу, в яку народився талант Леся Курбаса, а разом з ним і безсмертні його творіння, що спрямували український театр у нове європеїзоване, модернізоване русло.

Світ початку ХХ ст. опинився на порозі катастрофи. Щось у ньому було негаразд. Він розбивався на тисячі дрібних шматочків. Він перебував у трагічному передчутті, яке гостро відобразилося у тогочасній культурі модерну. Театр, музика, малярство, борсаючись у суспільній багнюці, благали, кликали спасіння. Кличали і знаходили його у втечі від цієї брудної, болючої реальності.

Нафантазоване, вигадане не вміщалося в рамки дійсності. Треба було змінити або сприйняття дійсності, або ж саму дійсність. Леся Курбас знайшов вихід із цієї ситуації, звернувшись до мистецтва театру.

Все розпочалося у Відні, куди Курбас їде на навчання і де формується основи основ його творчого бачення мистецтва, його форми

і призначення. Формуються вони великою мірою під впливом антропософії Рудольфа Штайнера, яка віщувала «друге пробудження», не знане побутовою, «простою», «лінійною» свідомістю. Інколи воно дорівнює сну, галюцинації, міражу. Так народжується головне — те, що потім мистецтво «перекладає» на мову чуттєвого і надчуттєвого¹(19). Ці ідеї, без сумніву, імпонували Курбасу, відкриваючи перед ним нову свідомість, свідомість експресіоністичну. Згаданий напрям почав набувати помітного значення у новій німецькій драмі, пізніше поширився на культуру інших країн.

За Стайном, експресіонізм — найгнучкіший з усіх драматичних методів, випробуваних у ХХ ст., проте елементом спільним для всіх експресіоністичних п'єс, залишається безжалісний антиреалізм. Якщо спроектувати різницю цих двох напрямів на сцену, то вийде щось приблизно таке: у реалістичній п'єсі актори сидять на стільцях і розмовляють про погоду, тоді як у експресіоністській вони стоять на цих стільцях і верещать про світ³(5).

Варто зупинитися й на ідеологічному підґрунті. Експресіонізм у німецькому театрі спочатку був драматургією протесту, реакцією на передвоєнний авторитет сім'ї і громади, на жорсткі правила суспільного порядку, нарешті — на індустріалізацію суспільства і механізацію життя. Це була драматургія палкого протесту молодості проти старості, свободи проти авторитету. Курбас теж робить